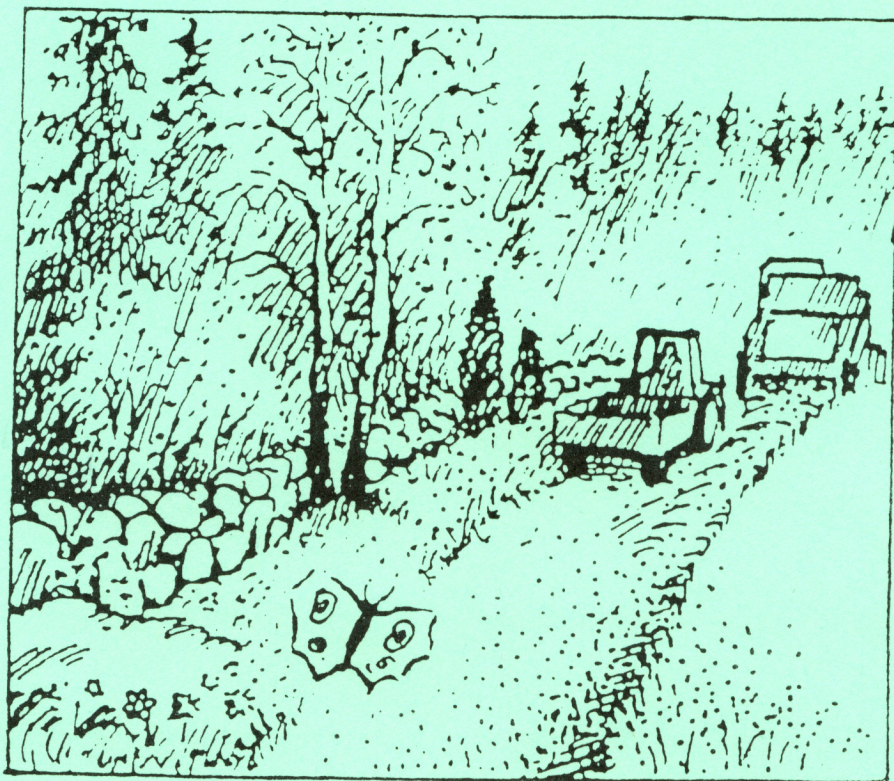

**«SPESIELLE TILTAK I LANDBRUKETS
KULTURLANDSKAP» OG «FREDA OG
VERNEVERDIGE BYGNINGER I
LANDBRUKET».**

FELLESRAPPORT FOR 1995

tegning Vidar Asheim

Landbruksdepartementet

Forord

Denne rapporten er utarbeidet av Landbruksdepartementet på grunnlag av rapportering fra fylkene. I år blir begge årsrapportene fra fylkene, både «Tilskudd til spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap» og «Tilskudd til freda og verneverdige bygninger i landbruket», behandlet i samme rapport. Landbruksdepartementet mener dette er hensiktsmessig da ordningene fra 01.01.97 etter planen slås sammen. Vi håper dette vil bidra til mer oversikt og helhet i kulturlandskapsarbeidet.

Da mange fylker har gitt signaler om at det i forhold til restaurering av bygninger ofte avdekkes mangler på veiledning- og kunnskapssiden, sendes «Tilskott til restaurering av freda og verneverdige bygninger i landbruket» med som vedlegg. Dette er en veileder utarbeidet av landbruksavdelingen, Fylkesmannen i Telemark, og kan kanskje være til hjelp for andre fylker.

I tillegg sender vi med «Hensyn til biologisk mangfold ved tilskudd til rydding av kulturmark», som Fylkesmannen i Buskerud, landbruksavdelingen bruker ved tilsagn.

INNHOLDSFORTEGNELSE:

1. SPESIELLE TILTAK I LANDBRUKETS KULTURLANDSKAP	6
1. 1. Innledning	6
1. 2. Søknader, tilsagn og ansvar	7
1. 3. Fordeling på typer deltiltak	8
1. 4. Dispensasjoner og delfinansiering	9
1. 5. Samordning og næringsutvikling	10
1. 6. Informasjon	12
1. 7. Oppsummering	13
2. FREDA OG VERNEVERDIGE BYGNINGER I LANDBRUKET	14
2. 1. Innledning	14
2. 2. Søknader, tilsagn og ansvar	14
2. 3. Vilkår, unntak fra forskriften og klager	16
2. 4. Samarbeid og samordning	17
2. 5. Målrettet bruk av bygninger	18
2. 6. Informasjon, kurs og regelverk	19
2. 7. Oppsummering	20
3. LISTE OVER NØKKELPERSONELL, «SPESIELLE TILTAK» (STILK) OG «FREDA OG VERNEVERDIGE BYGNINGER» (FVBL):	21

Vedlegg:

- «Tilskott til restaurering av freda og verneverdige bygninger i landbruket», fylkesmannen i Telemark, landbruksavdelingen.
- «Hensyn til biologisk mangfold ved tilskudd til rydding av gammel kulturmark», fylkesmannen i Buskerud, landbruksavdelingen.

1. SPESIELLE TILTAK I LANDBRUKETS KULTURLANDSKAP

1. 1. Innledning

Tilskudd til spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap skal bidra til vedlikehold og utvikling av landbrukets kulturlandskap som et miljøgode for allmennheten. Ordningen er nå inne i sitt sjette år, og det har vært en jevn økning både på bevilgningssiden og søknadssiden siden 1991.

Rapporteringen på «Spesielle tiltak» har vært bra. De fleste fylker leverer gode og fyldige rapporter, selv om noe tallmateriale fortsatt er spinkelt og vanskelig lar seg sammenligne i tabeller o.l. Endel vil nok bli bedre når vi får et EDB-basert saksbehandlersystem.

Departementet tar sikte på å ha dette klart når den nye forskriften trer i kraft. Det er gjennom tilbakemeldinger fra landbruksavdelingene, i form av rapporter og direkte kontakt, en får føling med hvordan det er å jobbe med forskriftene i praksis. Det er derfor helt nødvendig at departementet får inn de opplysningene det bes om, slik at en best mulig kan sørge for at forskriften passer den praktiske hverdagen!

STILK	Antall søkn.	Søknads beløp	Antall tilsagn	Tilsagns beløp
Østfold	105	5 900 000	79	2 315 800
Akershus/Oslo	96	5 600 000	76	3 082 553
Hedmark	128	9 000 000	104	3 204 300
Oppland	63	3 000 000	44	1 145 400
Buskerud	144	5 400 000	115	2 544 900
Vestfold	44	2 400 000	54	937 000
Telemark	57	4 500 000	29	1 735 350
Aust-Agder	51	2 500 000	51	1 096 593
Vest-Agder	38	2 200 000	34	2 285 200
Rogaland	63	3 900 000	53	1 625 000
Hordaland	137	6 100 000	110	2 797 000
Sogn og Fjordane	257	10 000 000	164	3 504 000
Møre og Romsdal	130	4 900 000	82	2 331 300
Sør-Trøndelag	174	6 200 000	140	2 768 100
Nord-Trøndelag	134	5 700 000	111	3 122 200
Nordland	47	3 200 000	112	2 266 730
Troms	66	3 400 000	63	1 522 200
Finnmark	8	500 000	4	350 915
Sum	1 742	84 400 000	1 425	38 634 541

Tabell 1: Oversikt over søknader og tilsagn. (Fra 1995 er årlige tilsagn belastet det året tilsagnet gis. Enkelte fylker har valgt å behandle årlige tilsagn fra tidligere år på samme måte. For noen fylker har det derfor blitt gitt flere tilsagn enn det er antall søknader.)

1. 2. Søknader, tilsagn og ansvar

Antall søknader til tilskuddsordningen øker fortsatt; i 1994 var det totalt 1563 søknader, i 1995 hadde det økt til 1742. Mange fylker opplever en tildels stor økning i antall søknader og søknadsbeløp. Andre fylker opplever en nedgang i antall søknader, men jevnt over er det få fylker som har midler til å imøtekomme alle gode søknader. Kvaliteten er jevnt over bra. Alle fylker foretar befaringer, men det er stor variasjon mht. hvor stor andel av søkere som får besøk. I mange fylker er befaringer tillagt den kommunale landbruksforvaltningen.

Fylke	Kvoté	Overført	Tilsagn	Utbetaling	Inndratt	Ansvar	Ansvar
	1995	fra 1994	beløp	i året	beløp	01.01.95	31.12.95
Østfold	2 200 000	105 600	2 315 800	906 662	152 100	2 900 308	4 157 346
Akershus/Oslo	3 030 000	0	3 082 553	1 491 035	62 200	4 555 534	6 084 852
Hedmark	3 170 000	0	3 204 300	2 112 488	52 400	4 397 938	5 437 350
Oppland	2 370 000	0	1 145 400	925 888	183 438	3 025 140	3 061 214
Buskerud	2 440 000	0	2 544 900	1 553 200	175 420	2 655 280	3 471 560
Vestfold	1 100 000	0	937 000	744 895	53 520	1 338 326	1 476 911
Telemark	1 700 000	0	1 735 350	1 090 095	35 350	2 762 320	3 372 225
Aust-Agder	1 100 000	0	1 096 593	808 693	2 500	1 311 300	1 596 700
Vest-Agder	1 200 000	1 200 000	2 285 200	885 810	21 950	1 219 900	2 597 340
Rogaland	1 550 000	75 104	1 625 000	1 188 004	75 104	2 178 142	2 540 034
Hordaland	2 850 000	0	2 797 000	1 537 000	118 000	3 244 000	4 386 000
Sogn og Fjordane	3 360 000	0	3 504 000	2 294 000	90 000	2 899 951	4 019 951
Møre og Romsdal	2 300 000	0	2 331 300	1 935 660	233 550	2 458 622	2 620 712
Sør-Trøndelag	2 700 000	0	2 768 100	2 034 430	229 524	2 781 224	3 285 370
Nord-Trøndelag	2 480 000	0	3 122 200	1 779 353	639 775	2 425 343	3 128 415
Nordland	2 250 000	0	2 266 730	1 154 797	25 000	1 980 990	3 067 923
Troms	1 750 000	0	1 522 200	1 390 700	0	2 168 865	2 300 365
Finnmark	350 000	0	350 915	41 100	0	153 140	462 955
Sum	37 900 000	1 380 704	38 634 541	23 873 810	2 149 831	44 456 323	57 067 223

Tabell 2: Oversikt over fylkeskvoter, overføringer, tilsagn, utbetalinger, inndragelser og ansvar.

Det er viktig at det foregår en jevn oppfølging av prosjektene. Man kan for eksempel be om tilbakemelding på det enkelte prosjekt en stund før tidsfristen går ut. Det kan være uheldig for ordningen at det bygger seg opp et stort økonomisk ansvar. Ved Landbruksdepartementets årsrapportering om bruken av midler kan det da synes som at mange prosjekter ikke fullføres og at det ikke er behov for ytterligere midler.

1. 3. Fordeling på typer deltiltak

Det er i kategorien kulturmark det blir innvilget flest søknader, mens det fortsatt er færrest søknader i kategorien biologisk mangfold. Nå skal det være sagt at det er mange fylker som har problemer med å skille disse kategoriene, slik at tallene kan være noe misvisende. Enkelte fylker peker på muligheten for å slå disse kategoriene sammen da det vil forenkle arbeidet noe.

Vi ønsker oss fortsatt gode søknader på biologisk mangfold. Fra nasjonalt hold er biologisk mangfold et satsingsområde, og vi ser for oss at det i større grad bør drives «oppsøkende» virksomhet for å nå de beste områdene gjennom ordningen. For å nå de beste områdene er det avgjørende at det etableres et godt samarbeid med miljøvernavdelingen.

I alle fire kategorier er det i mange tilfeller nødvendig å stille vilkår ved innvilgning. Det virker som de fleste fylkene har gode rutiner når det gjelder dette. FMLA i Buskerud legger ved veiledning i forhold til biologisk mangfold og kulturmark, samt hvilke hensyn til naturen som bør tas ved tilrettelegging for ferdselstiltak. Ved tilskudd til kulturmark må det stilles vilkår om beiting/slått i minimum 5-10 år etter tilskudd.

Biologisk mangfold kan være en vanskelig kategori å definere, så det er positivt at det gis informasjon om hvordan tiltakene bør utføres. I en del tilfeller vil det være riktig å bruke fagfolk også utenfor forvaltningen for å få tilstrekkelig kunnskap om hvordan en bør gå fram.

Fylke	Kulturminner				Tilgjengelighet			
	ant.	beløp	Hvorav årlig		ant.	beløp	Hvorav årlig	
Østfold	21	462 080	4	78 000	35	692 610	9	85 950
Akershus/Oslo	14	272 430	2	13 500	19	443 840	6	65 900
Hedmark	26	739 000	2	11 000	17	987 000	2	140 000
Oppland	18	501 400	0	0	3	10 500	2	6 500
Buskerud	36	618 000	0	0	30	604 300	0	0
Vestfold	9	89 000	3	11 500	11	59 500	5	7 000
Telemark	18	179 500	5	9 500	18	407 000	7	60 500
Aust-Agder	18	437 043	2	8 043	10	127 950	3	50 000
Vest-Agder	23	673 100	7	52 750	9	148 600	3	36 500
Rogaland	34	845 000	0	0	11	495 000	0	0
Hordaland	50	1 125 000	0	0	21	670 000	0	0
Sogn og Fjord.	52	1 562 700	3	31 200	33	1 614 000	1	46 000
Møre og Roms.	52	1 567 000	0	0	12	141 000	0	0
Sør-Trøndelag	57	1 087 700	0	0	31	595 100	1	5 000
Nord-Trøndelag	16	364 000	1	17 500	24	717 150	8	119 250
Nordland	25	963 450	5	49 000	15	345 850	5	64 000
Troms	35	901 500	0	0	30	412 600	0	0
Finnmark	1	150 000	0	0	0	0	0	0
Sum	505	12 537 903	34	281 993	329	8 472 000	52	686 600

Tabell 3: Oversikt over fordeling på typer deltiltak. Tabellen fortsetter neste side.

Fylke	Biologisk mangfold			Kulturmark		
	ant.	beløp	Hvorav årlig	ant.	beløp	Hvorav årlig
Østfold	23	327 020	5 38 300	26	834 100	1 10 000
Akershus/Oslo	19	368 100	4 143 500	62	1 868 183	8 91 500
Hedmark	10	167 000	2 15 000	51	1 311 300	1 18 000
Oppland	3	21 100	1 3 600	24	612 400	4 86 000
Buskerud	23	263 300	9 51 000	59	819 300	3 9 000
Vestfold	7	32 500	3 25 000	46	756 000	19 90 000
Telemark	25	370 000	8 77 500	22	778 850	7 259 000
Aust-Agder	32	377 850	6 65 000	15	153 750	4 31 500
Vest-Agder	0	0	0 0	15	395 000	2 51 250
Rogaland	2	45 000	0 0	6	90 000	0 0
Hordaland	27	595 000	19 360 000	12	180 000	0 0
Sogn og Fjord.	29	348 000	6 49 000	80	959 500	24 147 500
Møre og Roms.	3	145 000	0 0	17	478 300	2 273 000
Sør-Trøndelag	9	199 100	0 0	48	587 000	7 33 600
Nord-Trøndelag	8	238 600	1 21 000	63	858 650	0 0
Nordland	2	13 750	0 0	5	94 750	0 0
Troms	9		0 0	19	245 000	3 37 000
Finnmark	0	0	0 0	2	35 015	2 165 900
Sum	231	3 511 320	64 848 900	572	11 057 098	87 1 303 250

Tabell 3: Fortsettelse fra forrige side. Oversikt over fordeling på typer deltiltak.

I forbindelse med søknader som gjelder områder hvor det er andre grunneiere enn søker involvert, bør det i vilkåra komme fram at FMLA forutsetter dokumentasjon på at alle grunneiere skal informeres om tiltaket, og at grunneiere har gitt skriftlig samtykke til at tiltaket gjennomføres.

1. 4. Dispensasjoner og delfinansiering

Når det gjelder kategoriene *tilgjengelighet* og *kulturminner* er det satt 30% delfinansiering som vilkår. Mange fylker peker på at dette er vanskelig å få til. Gode prosjekter må skrinlegges fordi det ikke er mulig å få delfinansiering. Det blir pekt på at spesielt små, enkeltprosjekter vanskelig lar seg gjennomføre fordi interessen utenfra er laber.

Landbruksdepartementet er klar over problemet, men mener likevel at også andre må ta ansvar. Dersom det i lokalsamfunnet ikke er noen andre som er villige til å støtte opp om for eksempel stiprosjekter, blir det vanskelig for landbruksnæringen å gjøre det alene.

Når det gjelder dispensasjon fra § 4, generelle vilkår, er de fleste fylker restriktive, og gir kun kompensasjon i spesielle, enkeltstående tilfeller. I et fylke utgjør dispensasjonsakene omlag halvparten av innvilgningssummen. Landbruksdepartementet er klar over at det finnes endel spesielle områder som er viktige å få tatt vare på, og som ikke oppfyller vilkåra for å motta produksjonstillegg. Endel av disse prosjektene har videre en stor kostnadsramme. I mange tilfeller har landbruket også her et ansvar, men midlene til «Tilskudd til spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap» går over jordbruksavtalen, og kravet om drift skal ilegges stor vekt ved tildeling av knappe midler. Slike saker bør drøftes nøye i kulturlandskapsgruppene

og gjerne tas opp ekstra med lokale bondelag. Det er lettere å godta store dispensasjonssaker hvis bøndernes næringsorganisasjoner også går inn for støtte.

Dispensasjoner	§ 4		§§ 5 og 6		Parkering		Tidsfrist	
	Ant.	Beløp	Ant.	Beløp	Ant.	Beløp	Ant.	Beløp
Østfold	14	551 500	18	394 080	2	25 000	8	
Oslo og Akershus	1	11 700						
Hedmark	3	59 000	32	634 100			61	1 298 900
Oppland			3	75 000			12	
Buskerud	0	0	22	287 000			40	
Vestfold	1	25 000	5	57 500			17	
Telemark			3	17 500				
Aust-Agder	7	236 400	3	12 000	1	5 000	11	238 500
Vest-Agder	1	15 000	20	628 250				
Rogaland	3	60 000						
Hordaland			27	369 000				
Sogn og Fjordane	12	386 000						
Møre og Romsdal	31	1 317 000						
Sør-Trøndelag	10	200 400			3	42 700		
Nord-Trøndelag	1	2 900	3	47 800			11	
Nordland							25	
Troms	5	103 000	45				15	
Finnmark	1	34 515						
SUM	90	3 002 415	181	*	6	72 700	200	1 537 400

Tabell 4: Dispensasjoner fra forskriftens § 4, generelle vilkår om krav til at brukeren og bruket må fylle vilkårene i den generell forskriften om produksjonstillegg i jordbruket, og §§ 5 og 6 om dispensasjon fra kravet om 30% delfinansiering når det gjelder tiltak angående kulturminner og tilgjengelighet.

* Det kommer ikke fram om beløpet gjelder det beløpet som skulle vært eksternt finansiert, eller om det utgjør hele kostnadsbeløpet.

Selv om det i dag er mulig å gi dispensasjon for å tilrettelegge for parkering, er landbruksdepartementet av den oppfatning at man her skal være meget restriktive, og kun gi dispensasjon i helt spesielle tilfeller.

1. 5. Samordning og næringsutvikling

Tiltak som er samordnet med andre, eller som på en eller annen måte er koblet opp mot næringsutvikling, er ønskelig fordi det er grunn til å tro at slike prosjekter vil ha lang levetid, og kan gi positive ringvirkninger på sikt. Det er stor variasjon mellom fylkene i hvilken grad de engasjerer seg på dette området, det er i alle fall stor variasjon i rapporteringen. Men samordning og kobling til næringsutvikling finner sted i de fleste fylker, og mange av prosjektene er spennende og interessante.

Blant prosjekter koblet mot næringsutvikling, gjelder dette i stor grad turisme i en eller annen form, og rydding til beite.

Tabell 5 viser en oversikt over tiltak som er samordnet, og tabell 6 viser videre hvor mange tiltak som er direkte koblet til næringsutvikling i de enkelte fylkene. Graden av samordning med andre prosjekter, og koblingen til næringsutvikling, kan i mange tilfeller være avgjørende for prosjektenes framtid. Landbruksdepartementet ser det som positivt at fylkene arbeider aktivt videre med dette.

I forbindelse med det europeiske naturvernår i 1995, var det lagt opp til at det gjennom ordningen kunne søkes om midler til dette. Planleggingen i forkant var ikke god nok, noe som blant annet førte til at prosjektet ble lite kjent. Ett fylke hadde ikke hørt om prosjektet. Noen få fylker peker på at media har vært inne i bildet, men de fleste rapporterer om minimal dekning.

	Samordning (utenom ekstern finansiering)					
	Landbr.		Andre		Totalt	
	Ant.	Beløp	Ant.	Beløp	Ant.	Beløp
Østfold	21	1 032 150	29	795 000	50	1 827 150
Oslo og Akershus	9	465 900	14	819 100	23	1 285 000
Hedmark	2	135 000	19	459 000	21	594 000
Oppland	9	334 200	3	127 500	12	461 700
Buskerud						
Vestfold			11	204 000	11	204 000
Telemark	8	270 000	4	100 000	12	370 000
Aust-Agder	4	78 400	12	477 200	16	555 600
Vest-Agder						
Rogaland	10		10		20	
Hordaland			2	156 000	2	156 000
Sogn og Fjordane	37	917 000	65	1 897 000	102	2 814 000
Møre og Romsdal						
Sør-Trøndelag	3		2		5	
Nord-Trøndelag	8		4			
Nordland	1	104 000			1	104 000
Troms						
Finnmark						
Sum	112	3 336 650	175	5 034 800	275	8 371 450

Tabell 5: Oversikt over tiltak som er samordnet med andre tiltak utenom ekstern finansiering.

	Næringsutvikling		
	Ant.	Beløp	Kommentarer
Østfold	20	937 710	Stier, badeplasser, rest. av kulturminner, Glomma-prosj.
Oslo og Akershus	58	99 600	54 av disse gjelder beite og er ikke med i beløpet
Hedmark	36	1 283 000	Rest. av beiter, gardsturisme (opprustn.), ridestier
Oppland	28	723 100	Beiterestaurering, turisme
Buskerud	20	629 100	Turisme, leirskole, blomstertun
Vestfold	4	72 500	Omsorgsarb.-arbeidstrening, besøksgård/gårdsturisme
Telemark	33	1 500 000	Rydding av beitelandsk., stiltak, badeplass
Aust-Agder	5	128 000	Fløtingsbu, kultursti, rydding sti/veg
Vest-Agder			
Rogaland			
Hordaland	17	625 000	Det europeiske naturvernåret
Sogn og Fjordane			
Møre og Romsdal			
Sør-Trøndelag	34	721 400	Tilrettelegging reiseliv/utfart/ridesenter, utleie sætre
Nord-Trøndelag	1		BU-sak
Nordland			
Troms	32		Grønn omsorg, turisme/reiseliv, beitearealer
Finnmark			
Sum	288	6 719 410	

Tabell 6: Oversikt over avtaler koblet direkte mot næringsutvikling

1. 6. Informasjon

Hver landbruksavdeling har fått tildelt kr. 50 000,- som skal benyttes til ulike informasjonstiltak. Det er opp til den enkelte landbruksavdeling hvordan midlene skal benyttes.

For de fleste fylkene blir hovedtyngden av informasjon til gardbrukere distribuert via kommunene. Dette fungerer for de fleste bra, da mange rapporterer om godt samarbeid med landbruksforvaltningen i kommunene. Mange fylker har utarbeidet brosjyrer, rundskriv o.l. til dette formålet. Det blir viktig å sørge for at landbruksforvaltningen i kommunene er oppdatert i forhold til ulike tiltak m.m. når de i flere fylker får mesteparten av ansvaret for flyten av informasjon. Enkelte fylker har organisert ulike kurs bl.a. beregnet på ansatte i kommunen. I Oppland har de hatt to dagskurs om eng- og beitelandskapet, og et todagers kurs med tittel «Kan vi planlegge kulturlandskapet». Målgruppe har i begge tilfeller vært bl.a. kommuneansatte. I Oslo- og Akershus har landbruksavdelingen arrangert en samling for alle landbrukskontorene. Dette er nok nyttig både med hensyn til informasjon fra fylket til kommunene, og i forhold til gjensidig informasjonsflyt kommunene imellom.

I Østfold har landbruksavdelingen deltatt i «Miljø- og ressursplaner», og på den måten har det blitt mye direkte kontakt med næringsutøverne. Også andre fylker peker på viktigheten av å ha direkte kontakt med gardbrukerne.

Noen fylker får formidlet verdifull informasjon via utdeling av kulturlandskapspriser og kulturlandskapskalendere. Dette er positive begivenheter som markerer kulturlandskapet på en fin måte.

Ellers vil Landbruksdepartementet peke på befaringer som en positiv og lærerik måte å spre informasjon på. Flere fylker legger vekt på at befaringer er svært nyttig.

Landbruksdepartementet vil minne om at det skal rapporteres om bruken av midlene og det skal settes opp årsregnskap.

1. 7. Oppsummering

Når det gjelder søknadsskjema, peker flere fylker på behovet for en enkel veiledning til hjelp for utfylling. Eksisterende materiell er dyrt å sende ut til alle som ber om å få tilsendt søknadsskjema.

Spørsmål vedrørende fremtidig vedlikehold og binding av tilskuddsmidler bør drøftes. Det vil være en trygghet for grunneiere å vite at årlige midler kan være tilgjengelig dersom inngåelse av avtale krever store endringer i drifta. For bevilgende myndigheter er en bindingstid på tiltakene nødvendig slik at formålet med ordningen blir opprettholdt.

Miljø- og ressursplanarbeidet på gårdsbruk i regi av Bondelaget kan være en fin mulighet til å nå ut direkte med informasjon. I Nord-Trøndelag har de kommet godt i gang med dette arbeidet, og svært mange av fylkets gardbrukere er med.

Når det gjelder arbeidet i de fylkesvise kulturlandskapsgruppene, virker det som om de fleste grupper samarbeider bra. Det er viktig at gruppene fremover diskuterer hvilke tiltak som bør prioriteres i fylket, slik at behandlingen av søknadene, som stadig blir flere, blir enklere. Det vises forøvrig til rapporten som ble sendt ut i mai.

2. FREDA OG VERNEVERDIGE BYGNINGER I LANDBRUKET

2. 1. Innledning

Bygninger utgjør en viktig del av helheten i kulturlandskapet. Bakgrunnen for tilskuddsordningen er at det finnes en rekke slike bygninger i landbrukets kulturlandskap som er i en slik tilstand at de bør istandsettes/vedlikeholdes/restaureres for å kunne ha en funksjon. Formålet med ordningen er at man gjennom støtte til restaurering av freda og verneverdige bygninger kan bruke bygningene på en hensiktsmessig måte i den daglige drifta. Dette kan være drift koblet mot jordbruksdrifta, men også annet enn det rent jordbrukstilknytt.

Det er viktig at Landbruksdepartementet får årlige rapporter med tilbakemeldinger fra fylkene. I forhold til nødvendig kontroll, oppfølging og målstyring etter gjeldene økonomiske reglement er disse rapportene svært nyttige for Landbruksdepartementet. En kan regne med at dette vil bli stadig viktigere fremover.

2. 2. Søknader, tilsagn og ansvar

For de fleste fylker har det vært en økning i antall søknader fra 1994, og mange peker på behov for mer midler fremover. Søknadene betegnes fortsatt som varierende, men det er tydelig av kvaliteten har bedret seg siden i fjor.

FVBL	Antall søkn.	Søknads beløp	Antall tilsagn	Tilsagns beløp
Østfold	42	2 000 000	28	615 000
Akershus/Oslo	10		8	406 955
Hedmark	41	2 500 000	22	800 940
Oppland	73	3 500 000	41	1 254 609
Buskerud	78	4 400 000	45	1 213 600
Vestfold	24	2 200 000	9	350 000
Telemark	40	2 000 000	21	1 019 300
Aust-Agder	20	1 100 000	15	850 000
Vest-Agder	8	500 000	8	550 000
Rogaland	13		8	550 000
Hordaland	59	1 300 000	34	1 251 050
Sogn og Fjordane	59	2 000 000	37	1 384 500
Møre og Romsdal	31	1 400 000	21	686 000
Sør-Trøndelag	51	1 800 000	23	1 040 500
Nord-Trøndelag	33	2 800 000	22	1 124 800
Nordland	28	4 400 000	11	610 000
Troms	21	2 000 000	15	600 000
Finnmark	6	200 000	6	215 036
Sum	637	34 100 000	374	14 522 290

Tabell 7: Oversikt over søknader og tilsagn.

Fylke	Kvot	Tilsagn	Utbetalt	Inndratt	Ansvar	Ansvar
	1995	1995	1995	1995	31.12.94	31.12.95
Østfold	600 000	615 000	359 000	30 000	1 053 750	1 279 750
Akershus	400 000	406 955	241 265	6 950	1 300 400	1 459 140
Hedmark	750 000	800 940	767 765	51 000	2 060 099	2 042 274
Oppland	1 250 000	1 254 609	837 349	60 105	3 392 141	3 749 296
Buskerud	1 200 000	1 213 600	441 550	21 000	2 292 100	3 043 150
Vestfold	350 000	350 000	473 240	0	801 725	678 485
Telemark	950 000	1 019 300	613 848	195 782	2 452 655	2 662 325
Aust-Agder	850 000	850 000	658 740	0	1 901 765	2 093 025
Vest-Agder	550 000	550 000	340 500	0	1 322 200	1 531 700
Rogaland	550 000	550 000	531 750	0	1 641 000	1 659 250
Hordaland	1 200 000	1 251 050	617 470	56 800	2 306 230	2 858 010
Sogn og Fjordane	1 250 000	1 384 500	522 500	134 500	2 218 250	2 945 750
Møre og Romsdal	650 000	686 000	477 689	57 061	2 026 375	2 177 625
Sør-Trøndelag	1 000 000	1 040 500	453 200	44 000	1 762 637	2 305 937
Nord-Trøndelag	1 000 000	1 124 800	357 175	124 800	810 560	1 453 385
Nordland	650 000	610 000	323 750	193 320	1 522 315	1 614 815
Troms	600 000	600 000	478 900	12 500	1 351 200	1 439 800
Finnmark	200 000	215 036	111 993	32 270	359 520	560 793
Sum	14 000 000	14 522 290	8 607 684	1 020 088	30 574 922	35 554 510

Tabell 8: Oversikt over kvoter, tilsagn og ansvar.

Når det gjelder mangler ved søknadene er det oftest en plan for restaureringsarbeidet, bilder og dokumentasjon av bygningene og kostnadsoverslag som blir nevnt. Dette gjør at man i endel fylker bruker mye tid og ressurser på å finne frem til hvilke søknader som er aktuelle. Kommunens landbruksforvaltning bør få beskjed om hva som kreves av søknadene før de sendes til landbruksavdelingen.

Sogn og Fjordane og Sør-Trøndelag følger en praksis hvor de ikke krever fullstendige planer når søknadene sendes, men planene må godkjennes før selve arbeidet settes i gang. I Sogn og Fjordane har fotografier vært et viktig hjelpemiddel, og befaringer brukes i de tilfeller man er usikre.

Spesifisering av fremtidig bruk av bygningene i næring, er ofte dårlig dokumentert, eller uklart. Det må være en forutsetning at midlene ikke skal brukes til normalt vedlikehold på våningshus og fritidshus (seterhus) der det vil være minimal sjanse for utleie. Innvendige arbeider som innredning, elektrisk anlegg, rørleggerarbeid mm. faller også utenfor formålet med denne ordningen.

Landbruksdepartementet gjør oppmerksom på at kostnader til tegninger mm. kan utgjøre en del av kostnadsoverslaget. Dette gjelder også om plan/tegning er utført av FMLA.

I de fleste fylker foretas det befaringer, i enkelte fylker blir nesten alle søkere som har fått innvilgning besøkt. To fylker har overlatt befaringene til kulturminneforvaltningen. Flere fylker rapporterer om begrensede midler til dette.

I Hordaland nevner de at store restaureringsprosjekter erfaringsmessig bør tas i flere etapper. Dette letter både kontroll og oppfølging, og prosjektene blir mer oversiktlige.

2. 3. Vilkår, unntak fra forskriften og klager

Vilkår

I så og si alle fylker blir vilkårene spesifisert på tilsagnsbrevet, og dette blir i de fleste tilfeller gjort i samråd med kulturminneforvaltningen i fylket. Det stilles i tilsagnsbrevet vilkår om at arbeidet skal utføres etter antikvariske prinsipper, og mange viser også til muligheten av å rådspørre seg med kulturminneforvaltningen dersom det skulle være noen spørsmål. For fremtidige rapporteringer kunne det være interessant å få vite om fylkene mener vilkårene blir fulgt godt nok opp under arbeidet. Troms rapporterer at de bevilger midler til kulturvern avdelingen i Fylkeskommunen for å befare alle landbruksprosjektene i feltsesongen.

Ved restaurering/rehabilitering av bygning til utleieformål bør det stilles vilkår om at bygningen leies ut i 10 år eller mer. FMLA bør også stille vilkår om at tilbudet om utleie av bygninger er tilstrekkelig annonsert.

13 fylker oppgir at det ikke har vært foretatt noen geografiske eller tematiske prioriteringer. I noen fylker har det ikke vært så mange søknader at det har vært nødvendig med prioriteringer. andre fylker peker på at hver enkelt søknad blir vurdert sammen med kulturminneforvaltningen, og at det derfor ikke blir behov for en forhåndsprioritering. Av de få fylker som har foretatt en prioritering gjelder det i to tilfeller satsing på kystkultur. noen har valgt å prioritere enkelte typer bygninger, i Hordaland blir for eksempel kvernhus prioritert, og i Troms er sjeldne bygninger, og bygninger som er i ferd med å forsvinne, prioritert.

Unntak fra forskriften

Det blir i liten grad dispensert i forhold til kravet om aktiv drift, og i følge forskriften er det bare Landbruksdepartementet som kan gi dispensasjon her.

Unntak fra forskriften når det gjelder tilskudd til våningshus/seterhus/kårbolig er jevnt over streng. I Oppland tolker de forskriften slik at søknaden må bestå av et hovedtiltak som ikke er bolig for gardens folk. Privat bolig kan komme med, men da kun som et tillegg til et annet hovedtiltak, og da i forhold til mindre utvendige påkostninger, for å bevare et helhetlig gardsmiljø. I Troms har kulturlandskapsgruppa valgt å ta hensyn til og legge vekt på at bygninger som mottar tilskudd skal brukes til et fornuftig formål etter restaurering. Hvorvidt huset er et våningshus eller ikke er underordnet dette.

Det er viktig at det kommer klart fram at tilskuddsberettigede bygninger først og fremst skal kunne nyttes i en næringsmessig sammenheng, og at støtte til boligformål i utgangspunktet ikke kommer under ordningen. Tilskudd til vanlig bolig for gardens folk kan bare gis til mindre utvendige påkostninger. Turisme/utleieformål er greit, men også her gjelder at det i hovedtrekk er snakk om tilskudd til utvendige arbeider, eventuelt noe restaurering innvendig.

Det er i hovedsak når det gjelder innvilging av arbeidsfristutsettelse det blir gjort unntak fra forskriften. Her virker det som om de fleste fylker har en relativt liberal praksis. Dersom det i

løpet av tre år etter innvilgning er grei progresjon og fremdrift i prosjektet, og det bare er snakk om mindre arbeid før prosjektet er fullført, vil en arbeidsfristutsettelse være uproblematisk. Når det gjelder prosjekter som har svært dårlig progresjon, og hvor store deler av arbeidet er ugjort etter tre år, mener Landbruksdepartementet at utsettelse bare bør gis dersom det foreligger godt dokumentert tidsplan for gjennomføring av resten av arbeidet.

Klager

Halvparten av fylkene har mottatt en eller flere klagesaker. Totalt kom det inn 14 klager. Av disse ble to omgjort av Fylkesmannen, én ble delvis omgjort, resten ble sendt til Landbruksdepartementet for avgjørelse. Det dreier seg om såvidt få klager i de enkelte fylker, at det er vanskelig å peke på hyppigste klageårsak. En årsak som nevnes er uenighet mellom søker og FMLA om den enkelte bygnings verneverdi.

2. 4. Samarbeid og samordning

Når det gjelder samarbeid med kulturminneforvaltningen virker det som dette fungerer godt i nesten alle fylker. De fleste landbruksavdelingene går gjennom søknadene i fellesskap med kulturminneforvaltningen, og er videre flinke til å rådspørre dem ved behov. I mange fylker er også befaringene et fellesprosjekt mellom landbruksavdelingen og kulturminneforvaltningen.

I forhold til landbruksforvaltningen i kommunene har de fleste fylker et relativt tett samarbeid. Kommunene har ansvar for å få inn gode søknader, og rettlede brukere i forhold til søknadsskjema. Endel fylker har øg delegert kontroll- og godkjenningsansvar til kommunene. I Oppland, som har mange søknader, har dette vært nødvendig for å få til en effektiv og rasjonell saksgang. I forhold til de freda bygningene, blir det påpekt at disse bør ferdiggodkjennes av FMLA i samråd med kulturminneforvaltningen.

Fire fylker oppgir at de samarbeider med museér, noen har hatt kontakt med plan- og utviklingsseksjonen og noen fylker oppgir at de samarbeider med historielag, Fortidsminneforeningen, velforeninger og med arkitekter/private planleggere i enkeltsaker. Rogaland rapporterer at de ønsker mer samarbeid med kulturkontorene på kommunenivå. Samarbeid med saksbehandlere som jobber med BU-saker bør også kunne være aktuelt.

Noen fylker er flinke til å benytte seg av kulturlandskapsgruppa. Dette vil bli aktuelt for flere etterhvert som ordningen slås sammen med «Spesielle tiltak» fra 1997, og det blir en mer helhetlig vurdering mht. kulturlandskap og bygninger.

De fleste fylkene oppgir å ha samordnet tilsagn med andre ordninger innen landbruket. Endel har også samordnet prosjekter med fylkeskommunen, kommunene eller private tiltak. Ingen oppgir å ha samordnet noen tiltak med miljøvernensiden.

Miljøbasert næringsutvikling gjelder næringsutvikling innen og tilknyttet landbruket/bygdene som er rettet mot å ta vare på, utvikle og bruke naturen, kulturen og miljøet på en helhetlig og balansert måte. Denne type næring nyttegjør seg av ressurser som for eksempel kulturminner og gamle bygninger. Både Landbruksdepartementet og Miljøverndepartementet mener det er viktig å styrke samarbeidet om miljøbasert næringsutvikling. «Tilskudd til freda og verneverdige bygninger» bør derfor også ha potensiale til et samarbeid med miljøensiden.

2. 5. Målrettet bruk av bygninger

13 fylker oppgir at de har gitt tilsagn til tiltak som er direkte koblet mot næringsutvikling. Det gjelder i første rekke tiltak knyttet til turisme. Andre tiltak som nevnes er blant annet verksted- og lagervirksomhet, museér m.m. Det er nyttig for Landbruksdepartementet å få en mer detaljert oversikt over hva bygninger som har mottatt tilskuddsmidler konkret har blitt brukt til.

Nedenfor følger en oversikt over bruken av bygningene koblet mot næringsutvikling. Tradisjonelt jordbruk er ikke tatt med som egen kategori, da fylkene har vurdert ulikt om prosjekter koblet mot mer tradisjonell drift skulle tas med her. Tabellen er mangelfull: vi håper å kunne presentere en mer detaljert framstilling neste år!

	Bruk av bygninger i næringsutvikling					Totalt
	Turisme	Utleie	Museum	Verksted	Annet	
Østfold						4
Oslo og Akershus						
Hedmark	1					1
Oppland	11	3		4		18
Buskerud	X		X	X		25
Vestfold						
Telemark	13					13
Aust-Agder	3			3		6
Vest-Agder	3				3	6
Rogaland	2	1	3			6
Hordaland	X		X		X	14
Sogn og Fjordane	4					4
Møre og Romsdal						
Sør-Trøndelag	2					2
Nord-Trøndelag	3				1	4
Nordland						
Troms	5		5			10
Finnmark						

Tabell 9. Oversikt over bruken av bygninger i næringsutviklingsammenheng.

Ingen fylker har noen eksempler på tiltak som har vært mislykket. Dette kan ha sammenheng med at det foreløpig har vært liten mulighet til å evaluere de ulike tiltakene. Slike tiltak har gjerne et langsiktig perspektiv.

De fleste fylkene mener at ordningen til en viss grad har bidratt til oppblomstring av ulike typer tradisjonsrike produkter og metoder. Det har blitt startet opp kurs i lafting, bedrifter har spesialisert seg på produkter ordningen har behov for. Mange fylker peker på at tilskuddsordningen har avdekket manglende kunnskap på endel områder i forhold til restaurering/rehabilitering av gamle bygninger, så her er utfordringene mange.

Et eksempel her er Hedmark fylke, hvor det i Os i Østerdalen har blitt startet opp en bedrift som produserer spon til taktekking. I Aust-Agder har fylkeskommunen og

arbeidsmarkedsetaten satt i gang kurs for å få kvalifisert arbeidskraft til aktuelle oppgaver i forbindelse med tilskuddsordningen. Hordaland lister opp en rekke håndverkstradisjoner som er tatt opp igjen som en følge av tilskuddsordningen, bl.a. trevarevirksomheter som lager gamle typer vinduer, dører, listverk, grinder mm, småskalasagbruk som leverer ulike spesialmaterialer, snekkerverksteder som leverer langbord og benker, og et skiferbrudd er planlagt gjenåpnet ettersom etterspørselen etter stein og skifer er økende. I en kommune i Hordaland er det også ansatt en bygningsvernkonsulent. I Telemark har tilskuddsordningen bidratt til å styrke lønnsomheten i ulik materialproduksjon for restaureringsarbeider, bl.a. produksjon av spon til tak, milebrenning av tretjære og oppbygging av depoer med grovmaterialer med malming, og årringtetthet tilpasset restaureringsarbeider i fylket.

2. 6. Informasjon, kurs og regelverk

Som nevnt tidligere har mange fylker et relativt tett samarbeid med kommunene, slik at informasjon sirkulerer greit. Informasjon blir hovedsaklig distribuert via rundskriv, brosjyrer og ved direkte kontakt, men flere fylker arrangerer også info-møter. Det er kommunene som i de fleste tilfeller har ansvar for informasjon til gårdbrukere. Dette gjøres blant annet gjennom tidsskrifter og lokal presse, og i mange tilfeller personlig kontakt.

Kurs- og møtevirksomheten har vært gjennomgående lav i de fleste fylker. I Sogn og Fjordane har landbruksavdelingen arrangert to kurs for kommunene der temaene blant annet var byggeskikk og bygningsvern. Videre deltok avdelingen på kurs hvor et av temaene var «Museale verdier i landbruket». Også andre fylker har hatt noe aktivitet, og det er viktig og nødvendig at det bygges opp kunnskap omkring disse temaene.

Mange fylker ønsker at det arrangeres et kurs beregnet på saksbehandlere som tar for seg restaurering etter antikvariske prinsipper. Mange føler at de mangler kompetanse i forhold til dette. Vi vil her vise til Landbruksdepartementets planer for kulturminneåret 1997. I forbindelse med dette vil det bli sendt ut informasjon til alle landbruksavdelinger i eget brev.

Det blir videre pekt på behovet for en landssamling for alle som jobber med forskriften, slik at erfaringer kan utveksles. Dette vil bli arrangert i november i forbindelse med overgangen til den nye forskriften, fellesforskrift for «Tilskudd til spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap» og «Freda og verneverdige bygninger i landbruket», som etter planen skal gjelde fra 01.01.97.

De fleste oppfatter regelverket som greit og hensiktsmessig. Få har noen synspunkter på endringer.

Når det gjelder BU-midler, har noen fylker pekt på at det kan være litt problematisk når samme gårdsbruk søker om støtte til samme tiltak fra flere statlige tilskuddsordninger. Rundskriv/forskrifter som begrenser bruken av flere statlige støtteordninger til samme tiltak står ved lag. Men det er behov for klargjøring mot BU-forskriften og rundskriv om miljøbasert næringsutvikling m.fl. Dette vil landbruksdepartementet komme nærmere tilbake til, men vi tror det er behov for følgende klargjøring:

Normalt skal enten BU-midler eller «Freda og verneverdige bygninger i landbruket» brukes til samme bygning. Der søknaden gjelder verneverdig bygning og næringsutviklingstiltak, og arbeidet omfatter både ytre rehabiliteringsarbeider og innredningsarbeider på samme bygning, kan det være to muligheter:

1. Tilskudd over freda og verneverdige bygninger til bærende konstruksjon og ytre deler. Innredningsarbeider trekkes fra kostnadsoverslaget før beregning av tilskuddet.

2.a. Bruk av BU-midler der tilskudd kan omfatte både innvendige og utvendige arbeider. For en verneverdig bygning bør det stilles krav om at arbeidene utføres i henhold til forskrift om tilskudd til freda og verneverdige bygninger. Dette for å sikre at kvaliteten på tiltaket ivaretas.

2.b. Dersom søkeren tidligere har fått tilskudd til den aktuelle bygningen fra «Freda og verneverdige bygninger», og det etter f.eks. fem år viser seg å være aktuelt å gå inn med BU-midler til innredningsarbeid, skal det gjøres fradrag i BU-tilskuddet for tidligere støtte.

I Vestfold ønsker man en klarere grense mellom kravet til driftsøkonomisk forrentning av investeringen og ønske om en bevaring hovedsaklig ut i fra museale hensyn. Oslo og Akershus mener det kunne vært greit å ha noe mer å forholde seg til når det gjelder overgangen mellom vanlig vedlikehold og det som spesifikt kommer inn under ordningen. Landbruksdepartementet har notert seg dette, og vil eventuelt komme tilbake til disse spørsmålene senere.

2. 7. Oppsummering

Som en kort oppsummering kan vi peke på at det virker som det i de fleste fylker nå er etablert et godt samarbeid med kulturminneforvaltningen. Dette er helt avgjørende for at ordningen skal fylle den funksjon den er tiltenkt. Det er videre viktig å merke seg behovet for at prosjektene blir godt fulgt opp, og at man gjennom den kompetanse og kunnskap som kulturminneforvaltningen besitter kan sørge for at det er kvalitet i hele prosessen.

Landbruksdepartementet er videre opptatt av at prosjektene skal bidra til lokalt engasjement og ha langsiktige mål. Gjennom å tenke samordning og helhet tror vi dette er lettere å oppnå, samtidig som muligheten for finansiering utenfra økes.

3. LISTE OVER NØKKELPERSONELL, «SPESIELLE TILTAK» (STILK) OG «FREDA OG VERNEVERDIGE BYGNINGER» (FVBL):

Østfold

FMLA: Boks 398, 1502 Moss, tlf. 69 24 75 00, telefaks 69 24 75 10

- Leder (stilk): Fylkesskogsjef Jan Liheim, tlf. 69 24 75 26
- Saksbehandler (stilk): Grete Kongshaug, tlf. 69 24 75 58
- Leder (fvbl): Fylkesjordsjef Thor Bjønnes, tlf. 69 24 75 00
- Saksbehandler (fvbl): Øyvind Nordberg, tlf. 69 24 75 66

Akershus og Oslo

FMLA: Boks 414, 2001 Lillestrøm, tlf. 63 81 73 21, telefaks 63 81 76 76

- Leder (stilk): Fylkesskogsjef Kjell Kapaasen, tlf. 63 81 73 21
- Saksbehandler (stilk): Fylkesagronom Mette Ydersbond, tlf. 63 81 73 21
- Leder (fvbl): Lars Julseth, tlf. 63 81 73 21
- Saksbehandler (fvbl): Per Sanderød, tlf. 63 81 73 21

Hedmark

FMLA: Pb. 4034, 2301 Hamar, tlf. 62 52 66 00

- Leder (stilk): Fylkesagronom Edith Hafrom Katerås, tlf. 62 52 66 00
- Saksbehandler (stilk): Edith Hafrom Katerås/ f.konsulent Ida Sætersmoen, tlf. 62 52 66 00
- Leder (fvbl): Idun Christie, tlf. 62 52 66 00
- Saksbehandlere (fvbl): Lars Larsen, tlf. 62 52 66 00 / Morten Sandbakken, tlf. 62 48 07 22

Oppland

FMLA: Tordenskioldsgt. 4A, 2800 Gjøvik, tlf. 61 18 92 00, telefaks 61 17 26 68

- Leder (stilk og fvbl): Konst. fylkesjordsjef Lars Bjørke, tlf. 61 18 92 00
- Saksbehandler (stilk): Fylkesagronom Stig Horsberg, tlf. 61 18 92 24
- Saksbehandler (fvbl): Trond Raddum, tlf. 61 18 92 31

Buskerud

FMLA: Pb. 1604, 3007 Drammen, tlf. 32 26 67 00, telefaks 32 89 32 36

- Leder (stilk og fvbl): Fylkesjordsjef Ole Kr. Fladby, tlf. 32 26 67 02
- Saksbehandler (stilk): Kirsti Sogn, tlf. 32 26 67 00
- Saksbehandler (fvbl): Tore Lunde, tlf. 32 26 67 37

Vestfold

FMLA: Pb. 2264, Postterm., 3103 Tønsberg, tlf. 33 37 10 00, telefaks 33 37 23 45

- Leder (stilk og fvbl): Fylkesjordsjef Karl Fr. Müller, tlf. 33 37 10 00
- Saksbehandler (stilk): Anders Skalleberg, tlf. 33 37 10 00
- Saksbehandler (fvbl): Olav Sandlund, tlf. 33 37 10 00 / 33 37 23 70

Telemark

FMLA: Statens Hus, 3708 Skien, tlf. 35 58 61 60, telefaks 35 53 10 26

- Leder (stilk): Fylkesskogsjef Ole Jørgen Wefald, tlf. 35 58 62 53
- Saksbehandler (stilk): Fylkesagronom Øystein Vatnar, tlf. 35 58 62 58
- Leder (fvbl): Fylkesjordsjef Helge Nymoen, tlf. 35 58 61 60
- Saksbehandler (fvbl): Karl E. Gonsholt, tlf. 35 58 61 60

Aust-Agder

FMLA: Fylkeshuset, 4800 Arendal, tlf. 37 01 73 00, telefaks 37 01 75 15

- Leder (stilk og fvbl): Fylkesjordsjef Arne Lemme, tlf. 37 01 73 00
- Saksbehandler (stilk): Fylkesagronom Lisbeth Svendsen Kismul, tlf. 37 01 73 00
- Saksbehandler (fvbl): Fylkesagronom Jan Knudsen, tlf. 37 01 75 88

Vest-Agder

FMLA: Pb. 605, 4601 Kristiansand, tlf. 38 02 55 15, telefaks 38 02 15 15

- Leder (stilk og fvbl): Fylkesjordsjef Arne Hjulstad, tlf. 38 02 55 15
- Saksbehandler (stilk): Fylkesagronom Steinar Jostedt, tlf. 38 02 55 15
- Saksbehandler (fvbl): Tore Tønnesen, tlf. 38 02 55 15

Rogaland

FMLA: Pb. 210, 4001 Stavanger, tlf. 51 89 55 90, telefaks 51 89 55 51

- Leder (stilk og fvbl): Fylkesjordsjef Joar Oltedal, tlf. 51 89 55 90
- Saksbehandler (stilk): Eirik Stople, tlf. 51 89 55 90
- Saksbehandler: Fylkesagronom Bjarne Tron Egeland, tlf. 51 89 55 90

Hordaland

FMLA: Litleåsvn. 49, 5090 Nyborg, tlf. 55 19 27 30, telefaks 55 19 37 87

- Leder (stilk og fvbl): Fylkesjordsjef Hilde Buer, tlf. 55 19 27 30
- Saksbehandler (stilk): Synnøve Kløve-Graue, tlf. 55 19 27 30
- Saksbehandler (fvbl): Fylkesagronom Reidulv Gald, tlf. 55 19 27 30

Sogn og Fjordane

FMLA: Pb. 14, 6801 Førde, tlf. 57 72 32 00, telefaks 57 82 12 05

- Leder (stilk): Fylkesgartnar Marvin Haltvik, tlf. 57 72 32 00
- Saksbehandler (stilk): Førstekonsulent Arne Kringlen, tlf. 57 72 32 00
- Leder (fvbl): Fylkesjordsjef Egil Nestande, tlf. 57 72 32 37
- Saksbehandler (fvbl): Fylkesagronom Oddvar Sandal, tlf. 57 72 32 28

Møre og Romsdal

FMLA: Fylkeshuset, 6400 Molde, tlf. 71 25 81 59, telefaks 71 25 81 57

- Leder (stilk og fvbl): Fylkesjordsjef Ole Syltebø, tlf. 71 25 81 50
- Saksbehandler (stilk): Førstekonsulent Kari Wiggen, tlf. 71 25 81 55
- Saksbehandler (fvbl): Fylkesagronom Byrge Fitje, tlf. 71 25 80 00

Sør-Trøndelag

FMLA: Statens Hus, 7005 Trondheim, tlf. 73 94 90 11, telefaks 73 94 91 60

- Leder (stilk): Fylkesjordsjef Tore Bjørkli, tlf. 73 94 90 11
- Saksbehandler (stilk): Fylkeshagearkitekt Kjellaug Jule, tlf. 73 94 90 11
- Ledere(fvbl): Tore Bjørkli/ Per Olav Skjølberg, tlf. 73 94 90 11
- Saksbehandler (fvbl): Avd. ingeniør Sverre Solem, tlf. 73 94 90 11

Nord-Trøndelag

FMLA: Pb. 2060 Statens Hus, 7701 Steinkjer, tlf. 74 16 80 00, telefaks 74 16 81 75

- Leder (stilk og fvbl): Stig Hegdal, tlf. 74 16 82 10
- Saksbehandlere (stilk): Marit A. Danielsen, tlf. 74 16 81 79 / Bodil Ystad, tlf. 74 16 82 18
- Saksbehandler (fvbl): Svein Aunøien, tlf. 74 16 80 00

Nordland

FMLA: Mørkvedgården, 8026 Mørkved, tlf. 75 51 40 11, telefaks 75 51 56 25(fvbl). eller Boks 53, 8151 Mosjøen, tlf. 75 17 01 88, telefaks 75 17 41 50 (stilk)

- Leder (stilk): Fylkesskogsjef Ørnulf Kibsgaard, tlf. 75 17 01 88
- Saksbehandler (stilk): Konsulent Åsa Hellem, tlf. 75 17 01 88
- Leder (fvbl): Fylkesjordsjef Hjalmar Berg, tlf. 75 51 40 11
- Saksbehandler (fvbl): Fylkesagronom Bjarne Valberg, tlf. 75 51 40 11

Troms

FMLA: 9005 Tromsø, tlf. 77 64 21 00, telefaks 77 64 21 39

- Leder (stilk og fvbl): Fylkesjordsjef Morten Furunes, tlf. 77 64 21 20
- Saksbehandler (stilk og fvbl): Fylkesagronom Tone Hammer, tlf. 77 64 21 04

Finnmark

FMLA: Statens Hus, 9800 Vadsø, tlf. 78 95 03 00, telefaks 78 95 28 86

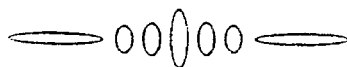
- Leder (stilk): Landbruksdirektør Per Holm-Varsi, tlf. 78 95 05 70 / fylkesjordsjef Øystein Ballari, tlf. 78 95 05 71
- Saksbehandler (stilk): Helge Molvik, tlf. 78 95 05 82
- Leder (fvbl): Øystein Ballari, 78 95 05 71
- Saksbehandlere (fvbl): Geir Arne Reisænen, tlf. 78 95 05 72 / Geir Næss, tlf. 78 95 05 94

TILSKOTT TIL RESTAURERING AV FREDA OG VERNEVERDIGE BYGNINGER I LANDBRUKET

FYLKESMANNEN I TELEMARK

LANDBRUKSAVDELINGA

TILSKOTT TIL RESTAURERING AV FREDA OG VERNEVERDIGE BYGNINGER I LANDBRUKET

Rettledning for tilskuddssøkere.

"Tilskott til restaurering av freda og verneverdige bygninger i landbruket" er ei tilskuddsordning FYLKESMANNEN I TELEMAR, Landbruksavdelinga (FMLA), forvalter sammen med REGIONALETATEN - Kultur, ved fylkeskonservatoren (FK), Telemark fylkeskommune.

Søknad om tilskudd sendes FMLA gjennom landbruksforvaltninga i kommunen. Søknadsfrist blir annonsert hvert år. (Søknadsfrist gjelder levering av søknad til LB-forvaltninga i kommunen). Se ellers regelverket § 6 - Søknad og saksbehandling. (Søknadsfrist 1996 er 1. juni).

HVEM HAR ANSVAR FOR HVA ?

FMLA har ansvaret for saksbehandling av alle innkomne søknader. FMLA har også ansvaret for at søknadene holder mål i.f.t. kravet forskriftene setter til næringsaktivitet i bygning(e) etter restaurering.

FK har ansvaret for å gi en skriftlig, restaureringsfaglig vurdering av hver enkelt søknad. FK har ellers hovedansvaret for at restaureringsarbeider, som faller inn under denne tilskuddsordninga, utføres etter de restaureringsfaglige krav som Landbruksdepartementet stiller gjennom forskriftene for ordninga. Restaureringsfaglige spørsmål underveis skal derfor hovedsaklig stilles til FK.

Sluttprioritering av søknadene hvert år gjøres av FMLA og FK i fellesskap.

(FMLA og FK står fritt hvert år i valg av "tema" for prioritering av søknadene)

KAN ALLE SOM HAR EN LITEN JORDFLEKK SØKE TILSKUDD ?

Iflg. § 3 i regelverket for denne tilskuddsordninga, kan det bare gis tilskudd til bruk i drift. Med bruk i drift, menes her en landbrukseiendom med min. 10 da jordbruksareal og med nødvendige driftsbygninger som blir nytta i vanlig jordbruk. Se ellers regelverkets § 3 - Definisjoner og § 4 - punk 4.1 - nest siste og siste avsnitt.

ANDRE VILKÅR FOR TILSKUDD.

Hoveddelen av prosjektet skal omfatte restaurering av freda og/eller verneverdige bygninger som kan nyttas i drifta på bruket. Der bygning(er) ikke er i bruk, er det krav om at den(de) skal tas i bruk etter restaurering i den ordinære drifta eller til annen tilleggsnæring på bruket. Se ellers regelverkets § 4 - Generelle vilkår.

I presisering av retningslinjer i Rundskriv M-24/95 ønsker departementet å understreke at våningshus og kårbolig i utgangspunktet ikke er tilskuddsberettiget med mindre bygningene skal benyttes i næring etter restaurering.

Det skal understrekes sterkt at ordninga ikke gir rom for nye tilbygg eller andre radikale forandringer i konstruksjon eller funksjon. Forandringer som nevnt er ikke forenlige med begrepet restaurering. Regelverket er ellers under revidering. Uten at det i 1995 blei tatt inn i regelverket, blei det presisert fra departementets side at det nå framover var ønskelig å knytte ordninga sterkere opp mot tilskudd til spesielle tiltak i kulturlandskapet og miljøbasert næringsutvikling. Vi antar at presiseringa vil komme i de nye forskriftene som er bebudet ferdige i 1997.

KRAV TIL PLANENE.

Se avsnitt siste side i denne rettledninga og "Krav til planer" i regelverkets § 4 - punkt 4.3.

ERFARING MED TIDLIGERE SØKNADER.

Vi vet av erfaring at mange søknader om tilskudd framover vil bli begrunnet med at det skal bedrives en eller annen form for utleie av bygningen(e) etter restaurering. (Gardsturisme). Vi støter da ofte bort i et problem. Problemet heter TILBYGG. Det er et ønske hos søker å kunne bygge til den gamle bygningen det søkes om restaureringsmidler til eller ominnrede i samme for å få plass til f.eks. et sanitærrom. Disse søknadene vil i dag falle utenfor ordninga. En slik funksjon må legges i et eget nytt bygg eller i en annen bygning som ikke omfattes av restaureringsarbeidet. Tilskuddsordninga skal kun gi støtte til restaurering, ikke til frittstående nybygg, tilbygg eller til arbeider som er "fremmed" for bygningen(e). Se konklusjon under "Begreper og definisjoner".

Er det behov for å bygge nytt eller ominnrede eksisterende annen bygning for å få til et sanitærrom, kan det søkes spesielt om tilskudd og evt. investeringslån gjennom BU-ordninga til dette. Kravet er, som nevnt over at nybygget blir stående fritt i.f.t. gammel bygning eller at det bygges inn i en bygning som ikke omfattes av restaureringsarbeidet det søkes om midler til. En slik BU-søknad fremmes gjennom LB-kontoret i kommunen etter gjeldende regler på vanlig måte.

TANKER OM DET Å FORANDRE PÅ ELLER OMINNREDE EN GAMMEL BYGNING.

Med litt respekt og erbidighet for hva våre forfedre bygde og med litt omtanke, er det fullt ut mulig å gjøre gamle bygninger komfortable uten å ødelegge dem. Dere som eiere skal bare sørge for at bygningen(e) får "leve" på egne premisser. Etter en fornuftig restaurering, vil dere ha et helt unikt produkt å tilby utleiemarkedet. "Gammelt vil aldri bli som nytt" vil mange si. Det er helt riktig, og det bør heller ikke bli et mål. Mange av oss ønsker å tilbringe vår fritid i gamle bygninger og i omgivelser som gir oss følelsen av "tilhørighet", en forankring bakover. Dere som har muligheten til å tilby et slikt produkt, bør ta vare på denne muligheten. Men dere skal også være klar over at dere har et informasjonsansvar som eiere og utleiery av gamle bygninger. Dere skal formidle bygningens historie til leietakerne slik at bygningen(e) blir levende for dem. Forsømmes dette, vil nok mange tro at det er noe gammelt rask som tilbys dem. Dette gjelder spesielt utenlandske turister. Vi kan ikke forvente at alle kjenner vår historie, vår kultur og våre byggetradisjoner.

Derfor, forsøk aldri å gjøre en gammel bygning ny og moderne. Stilmessig blir resultatet ofte svært dårlig. I tillegg er det en dyr måte å bygge på. Dere må hele tiden rive ned bitevis for så å bygge opp på nytt. Ofte vil dere da bytte ut noe som er bra med noe som er dårligere. Gamle materialer har en utrolig god kvalitet i forhold til det vi kan kjøpe. Hvis målet er å få til en bygning som ser helt ny ut, anbefales å rive alt for så å bygge nytt fra bunnen av. Det blir ofte billigere og dere slipper å være opphengt i eksisterende planløsning. Er dere i minste tvil, ta kontakt med bygningskyndig. HUSK ELLERS AT DET SKAL SØKES OM RIVINGSTILLTELSE.

BEGREPER OG DEFINISJONER.

I det som følger, skal jeg ta for meg noen begreper som vi til stadighet støter på i forbindelse med bygninger og byggearbeider. Formålet er å prøve å klargjøre noen av disse begrepene. At det er en hel del begrepsforvirring ute å går blant folk, er jeg temmelig sikker på. Jeg vil derfor, i det som følger, ta for meg noen eksempler på hva som er hva innenfor hvert av disse begrepene.

Problemet er diskutert med antikvar Finn Christiansen ved Regionaletaten - kultur, Telemark fylkeskommune, som også har gitt sitt besyv med i det som følger.

HVA ER SÅ RESTAURERING ?

Restaurering er et begrep som i daglig tale blir mye misbrukt. Fra antikvarisk hold defineres restaurering som det å reparere skadede bygningsdeler. Som oftest skal dette medføre ingen eller minimale utskiftinger i en byggekonsentrasjon. Å gjøre endringer i konstruksjoner og funksjoner er ikke akseptabelt

gamle. Dette blir ofte en kostbar prosess som betinger spesialbestilling av panel, listverk, dører, vinduer osv.

Eksempler på rehabilitering:

Omfattende husbukk-skader.

- Kledning, reis eller tømmer med betydlige angrep byttes ut med nytt i kopi. Ofte skiftes da all kledning, også deler med mindre angrep. Trevirke med husbukkangrep, som byttes ut, skal brennes.

"Husmor" vinduer i sveitserhus.

- Vinduene skiftes til nye X-postvinduer med tidstypisk belistning.

Tak med tegl takstein.

- Primært bør gammel tegl takstein gjenbrukes. Dersom dette ikke er mulig, legges ny tegl takstein. Steinen legges på impregnerte sløyfer og lekter med takpapp på slett undertak eller legges på sulagt undertak. (taktroa legges med over- og underligger).

HVA ER MODERNISERING ?

Her kommer vi over til en type reparasjon som medfører betydlige endringer. Forandringene tar ikke hensyn til bygningens arkitektur men er ofte begrunnet med behov hos huseier for mere funksjonelle løsninger på vedlikehold og bruk. I noen tilfeller vil det være nødvendig å akseptere et kompromiss i forhold til antikvariske verdier for at en bygning fortsatt skal ha en bruksverdi for eieren. Det er rimelig at en huseier idag ønsker både bad og WC inne i huset framfor utedo i uthuset. Her er det en utfordring for arkitekt, byggmester og myndighetene å finne løsninger som i minst mulig grad forringer antikvariske verdier.

Eksempler på modernisering:

Trekkfulle vinduer.

- Vinduene erstattes med nye med f.eks. isolerglass. Vinduene har nødvendigvis ikke samme format som de opprinnelige.

Det er vanskelig å få maling til å stå på gml. yttervegg.

- Det monteres ny utlektet tømmermannskledning uansett hvilken type panel som var på bygningen fra før. Under legges ny mineralull-isolasjon. Ny kledning beises.

Tak med tegl takstein.

- Teglsteinstaket erstattes med "antikk" betong takstein eller lakkerte metallplater med taksteinsform.

HVA ER VEDLIKEHOLD ?

Ordinært vedlikehold betinger at materialet en står over for ikke er skadet. En rekke overflatebehandling har funksjon som offersjikt og må fornyes med jevne mellomrom. Vedlikehold kan betraktes som forebyggende arbeid for å hindre bygningsskader Dette er nødvendig for at vi skal kunne ta vare på vår bygningsarv, og er dessuten meget kostnadseffektivt.

Eksempler på vedlikehold:

Grass oppover bunnsvill.- Grass/ugrass fjernes for å sikre god tørking av materialer/kledning etter nedbør.

Slitt maling på kledning. - Kledninga males f.eks. med samme malingstype som blei brukt forrige

- Isolering av andre veggtyper som ikke har vært isolert tidligere, kan ikke tas med i kostnadsoverslaget. (Se definisjon på restaurering og om innv. arbeider våningshus i forskriftene).
- Isolering og kledning av skråtak kan ikke tas med i kostnadsoverslaget dersom skråtaket ikke har hatt en eller annen form for isolering tidligere/opprinnelig. (Se definisjon på restaurering og om innv. arb. i våningshus i forskriftene).

Kledning av gamle tømmervegger.

- Der gamle tømmervegger er sterkt værslitte på utsiden, men ellers gode på innsiden, kan vi godta at det tas med paneling/enkel værhud for å sikre at veggen ikke slites ytterligere ned. Er det råte- eller insektangrep i veggen, bør den behandles mot dette før den "lukkes" med panel. Panelen skal være tidstypisk. Denne formen for utbedring/bevaring blei også gjort i tidligere tider.
- Ellers godtas hel utskiftng av sterkt råte- eller insektskadet tømmer dersom det ikke dreier seg om å skifte ut en vesentlig del av eller hele vegger. Se definisjon på restaurering.

Fundamenter.

- Stabilisering av og drenering rundt gamle fundamenter/murer med "moderne" byggematerialer, kan tas med i kostnadsoverslaget. (betong, evt. armering, drenerør, markplater og grunnmursplast). "Ingen bygning er bedre enn fundamentet og taket". Bruk av nevnte moderne byggematerialer skal ikke være synlige i fasadene. Etter restaurering av gamle fundamenter, skal de opprinnelige fundamentene igjen ha sin opprinnelige funksjon og ikke bare være "kulisser".
- Total refundamentering uten bruk av opprinnelige materialer godtas ikke i utgangspunktet med mindre det er tvingende nødvendig for å redde en ellers verdifull bygning. Det skal da benyttes materialer som det ville vært naturlig å bruke den gang bygningen blei bygd.

Pussarbeider.

- Pussarbeider kan tas med i kostnadsoverslaget. Dersom en konstruksjon er leirklint fra før, skal den også ved restaureringen leirklines. (Se ellers definisjon på restaurering og om innv. arbeider i våningshus i forskriftene).

Murerarbeider.

- Restaurering av gamle piper, gruer og bakerovner kan tas med i kostnadsoverslaget dersom bygningen skal benyttes til utleie e.l. etter restaurering. (Gjelder arbeidet gårdens bolighus, kan kun pipe over tak tas med iflg. forskriftene). Murerarbeider utføres etter råd fra fylkeskonservatoren.

Innredningsarbeider.

- En ny moderne kjøkkeninnredning kan ikke tas med i kostnadsoverslaget. Men er det, eller har det vært en enkel innredning på kjøkkenet fra før, som på en eller annen måte har blitt ødelagt/ revet, kan kostnad for ny tilsvarende kopi tas med dersom bygningen skal benyttes til utleie e.l. etter restaurering. (Gjelder arbeidet gårdens bolighus, kan arbeidet ikke tas med. Se definisjon på restaurering og om innv. arbeider i våningshus i forskriftene).

Malerarbeider.

- Se beskrivelse under avsnittet om RESTAURERING. Se også presisering under. Når det gjelder tjærebehandling av tømmerbygninger, har det iflg. fylkeskonservatoren ingen tradisjon i Telemark og kan derfor ikke tas med i kostnadsoverslaget. Tømmerveggen skulle stå å "blø" og impregnere seg selv. (Dersom det faglig kan bekreftes at det er behov for tilførsel av "fett" for å bevare en bygning for framtiden, føres denne posten opp i overslaget).

Hensyn til biologisk mangfold ved tilskudd til rydding av gammel kulturmark

1) Rydding av kulturmark

En del arter har utviklet seg i kulturlandskapet eller i naturlige miljøer som ligner kulturlandskapet. De fleste arter er imidlertid tilpasset andre miljøer enn de rent kulturskapte, og kan påvirkes negativt av mange av de tiltak en rydding kan innebære. For å ta hensyn til de mange arter som er knyttet til trær og trevirke er følgende tiltak effektive:

- Beitemarka kan med stor fordel ha en del trær og busker
- Døde og gamle trær, styvingstrær, trær på ryddingsrøyser og en del trær langs bekker, elver og vann (også viktig for flomforebyggelse og minimalisere erosjon/avrenning) spares
- Kvist kan samles i hauger og nedbrytes ute
- Tilskuddet skal ikke gå til rydding av skogpartier med rikelig forekomst av voksne døde stammer (stående som liggende)
- Opprensning av bekker, flytting av bekker og annen form for drenering bør unngås hvis mulig

2) Styving av trær

Styving er kapping av løvtrær 3-4 meter opp på stammen, med noen år's mellomrom, for å gi dyra lauv som fortilskudd. Styvingstrær blir eldre enn andre trær, har hule eller døde deler en lang del av livet og står vanligvis lysåpen til. Miljøet som dannes på slike trær er viktige for mange spesialiserte arter. Følgende tiltak vil derfor være effektive for disse artene:

- Alle trær (utenom bjørk og eik som er styvet for lang tid tilbake), der det er tydelig at trærne har vært styvet før, bør styves på nytt
- Man rydde bort unge trær i 2-4 meters avstand rundt de styvede trærne, hvis disse tidligere har stått mer åpent
- Ved rydding av løvtrær på en beitemark kan man med fordel styve unge trær, slik at fornyelsen av styvingstrær sikres

3) Bruk av gift

Tilskuddet skal ikke gå til sprøyting av kulturmark, da dette kan redusere mangfoldet, spesielt i naturenger. Engplanter som vokser på stedet i dag vil kunne forsvinne og frøbanken kan reduseres. Fjerning av trær kan derimot utføres effektivt og hensynsfullt ved følgende tiltak:

- Hvis gift skal brukes bør man pensle glyfosat på snittflata til stubbene like etter felling
  - Effektive tiltak for osp og gråor er ringbarking, for så å la trærne stå på rot et par år før hogst
- Mot tennung kan plantevernmidler kun brukes som et ledd i skjøtselen etter rydding hvis vegetasjonen ikke er mulig å holde nede ved bare beiting.

4) Såing, gjødsling og pløying

Mange av de gjengrodde beite- og slåttemarkene har hatt en artsrik flora, særlig i de ovre deler av fylket. Det er viktig at man bevarer eller får tilbake mest mulig av det biologiske mangfoldet ved rydding av kulturmark i dag. Følgende tiltak kan være effektive:

- I tilfeller der er et gressdekke i dag vil det ikke være nødvendig å så, da grasmarka raskt vil vandre inn igjen
- Ved etablering av ugjødsla natureng, må man så med frøblandinger for natureng som finnes naturlig på stedet eller helst ikke så i det hele tatt
- En billig og god erstatning til såing er å legge et tynt lag med nyslått høy fra nærliggende mark over bakken
- Tilskuddet skal ikke gå til pløying og gjødsling av ugjødsla natureng

For gjennomføring av tiltak i kulturmarka kan følgende bok anbefales: «Restaurering av ångs- og hagemarker» av Naturvårdsverket (ISBN 91-620-1102-2) tlf. 95 46 8 7991000.

Hensyn til natur ved tilskudd til tilrettelegging ved ferdselstiltak

Alle skal i sin hverdag ha gode muligheter til å drive friluftsliv som en helse- og trivselsskapende, naturvennlig friluftslivsaktivitet. Naturvennlig friluftsliv betyr å stimulere de aktivitetsformene som gir liten belastning på naturen og som gjennom naturopplevelse bidrar til å øke forståelsen for naturverdiene. En av kriteriene for tilskudd til landbrukets kulturlandskap er at denne tilskuddsordningen skal bidra til vedlikehold og utvikling av produksjonslandskapet som et miljøgode for almenheten, der dette ikke kan påregnes ved vanlig landbruksdrift. Forutsetningen for tilskudd er at tiltaket ikke har vesentlig negativ effekt på naturmiljøet og landskapet. I dette ligger blant annet følgende:

1) Inngrepene skal begrenses og samles

- Vurder kritisk hvor mye tilrettelegging som trengs. Turveier behøver ikke ha 2 meter bredde på hele strekket selv om rullestoler skal kunne passere hverandre.
- Tenk gjennom hvilke områder som bør være fri for tilrettelegging eller bare ha enkle stier
- Lite påvirket natur bør i minst mulig grad utsettes for nye inngrep.
- Samle inngrepene mest mulig, og helst ved «innfalsporten» til friluftsområdet.
- Opprensning av bekker og drenering bør unngås.

2) Inngrepene skal tilpasses naturen og kulturen

- Pass på at tilretteleggingen ikke bryter med de kulturelle forutsetninger.
- La turveier ol. gjenspeile naturens variasjon ved å følge terrenget og unngå skjæringer.
- Sving utenfor treklynger, myrer, fuktmark, kantvegetasjon mot vann og vassdrag og sårbare områder / mulige nøkkelbiotoper for artsmangfoldet (elvenær skog, død ved, våtmark o.s.v.).
- Døde, gamle trær og trær langs bekker, elver og vann skal i størst mulig utstrekning spares
- Ikke rydd bort flere trær enn strengt nødvendig og fjern ikke kantvegetasjon.

For mer forklarende hensyn les om «viktige naturvennlige momenter» (s. 16-20) i Direktoratet for Naturforvaltning sin håndbok nr. 3 1993 «Naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv». Det er viktig at tiltakene som gjennomføres er i tråd med håndboken (sendt ut til kommunen høst 93, kan bestilles fra DN pr. tlf. 73580500), og at kommunens miljøvernleder i kommunen trekkes inn for å påse at nødvendige miljøhensyn blir tatt. Miljøvernleder, jordbruksjef og skogbruksjef må kunne gå god for innhold/tekst på informasjonstavler. Tiltak som innebærer fysiske inngrep i naturen må være i samsvar med godkjent kommunalt plan der dette kreves.